

Jaroslav Průcha: Má cesta k divadlu

(Podle autorova rukopisu k vydání připravil, hodnotící studii, ediční poznámku a vysvětlivky napsal, rejstříky sestavil a obrazové přílohy vybral Ludvík Páleníček k. Divadelní ústav v Praze, 1977. 272 stran, 64 vyobrazení.)

R. 1958 byl Jaroslav Průcha, vynikající český herec a divadelní režisér, nemocen. Vykřikl na neustávající aktivitu, využil přerušení v divadelní práci k tomu, aby realizoval výzvu sovětské teatroložky Larisy Pavlovny Solncevové napsat vzpomínky. Smrt r. 1963 zabránila, aby je Průcha dokončil. Jak sděluje Ludvík Páleníček v ediční poznámce, která popisuje stav Průchova rukopisu, „Průchovy vzpomínky, tak jak se zachovaly v umělcově pozůstalosti, jsou torzem a nadto ještě jen textem počátečním“ (str. 243). Jsou zapsány ve 12 sešitech formátu A 5 a ve 3 sešitech formátu A 4. Páleníček, autor monografie o Jaroslavu Průchovi (vyšla v Praze r. 1961), mezery ve faktografických Průchových údajích doplnil, pasáže na několika místech se opakující vyškrtal, text stylisticky a pravopisně upravil.

Kniha má deset kapitol: Dětství, V Plzni, Válka, V republice, U Martina, Kladno, V Osvobozeném, V Olomouci, V Brně, Do Národního.

Průcha je vypravěč věcný, má paměť, která uchovává řadu charakteristických podrobností nejen o prostředích, jimiž procházel, ale též o významných osobnostech našeho divadelnictví, o svém hereckém růstu atp.

První kapitola (Dětství) se čte jako román. Je svým tvarem beletrizována, ale jinak přísně založena na faktech. Průcha se narodil r. 1898 ve Škvřínanech, vesnici na samém okraji Plzně. Děd z otcovy strany byl hlídačem na trati, pradědeček z matčiny strany byl pastýř, děd pracoval v kamenické dílně. Otec Vojtěch, zámečník ve Škodovce, byl nejenom vášnivý tanečník, ale i lovec motýlů a brouků. Jaroslav Průcha, nejstarší ze šesti dětí, musil v mládí pomáhat s výchovou svých sourozenců. Prožil obvyklé dětské hry, dobře se ve škole učil, poznal loutkové divadlo Kočkovo, vzrušoval ho cirkus a pojízdný kinematograf. Cestu k umění mu otevřel Alšův Slabikář. Občas s matkou navštívil mladý Průcha divadelní představení v místním hostinci nebo se dostal dokonce do Městského divadla v Plzni.

Druhá kapitola líčí život v Plzni, kam se Průchovi přestěhovali. Prarodiče koupili mandl, aby tak pomohli žít početnou rodinu. Průcha musil točit klikou. Nosil také otci do továrny oběd. Seznamoval se s tamními poměry (tehdy se pracovalo 12 hodin). Významný pro poznání vloh budoucího umělce je fakt, že rád kreslil a maloval, dále, že dovedl příběhy z dějin, slyšené ve škole, dramatizovat („Držel jsem je [kamarády, A. Z.] v zajetí vyprávěním: vyprávěním o výpravách do přírody i fantastickým rozváděním příběhů z českých dějin.“ — str. 26). Když četli ve škole básně — Průcha připomíná Věžné na Bezdězi od Svatopluka Čecha a Poledníci Karla Jaromíra Erbena — vžíval se do jednotlivých postav („Měl jsem asi už jako chlapec dráždivě citlivou představivost a podléhal jsem snadno svým citům“ — str. 28). Po měšťanské škole začal se mladý Průcha učit malířství dřeva i písma. Neuvědomělá touha po divadle se vyvíjela v návštěvách divadla. Průcha si podmanili plzeňští herci Václav Vydra a Miloš Nový, kteří ztělesňovali hlavní postavy Štechova dramatu Habada a Jordán. Posléze Průcha v divadle státoval — v Námluvách Pelopových. Stál vedle Václava Vydry, Miloše Nového, Terezie Brzkové, Jaroslava Puldy aj. Za spropitné, které dostal v zaměstnání, koupil si knihu Naši furianti; znovu prožíval part dědečka Dubského, v němž viděl nedávno na scéně Václava Vydra. Když pak Vydra odešel do Prahy, soustředil se Průcha na jeho nástupce — Jaroslava Vojtu.

Třetí kapitola líčí léta za první světové války. Průcha se stává členem ochotnické skupiny a nakonec režisérem spolku „Stroupežnický“. Seznamuje se s Emilem Bolckem, který se učil v koloniálním obchodě, a spřátelí se s Bohumilem Machníkem, který byl zprvu zámečníkem ve Škodovce. Stále častěji navštěvuje Průcha Městské divadlo. Viděl zde několikrát psychologicky komplikované umění Eduarda Vojana, které ho uchvátilo. Malý medailón podal tu Průcha o Vendelínu Budilovi, věhlasném řediteli plzeňského divadla (1902—1912) a učiteli herců, nebo o mladičkém Romanu Tůmovi, jehož charakterizuje jako „talent uhrančivé moci“. Z útrap války zachraňoval se Průcha odskoky do divadla a účinkováním v ochotnické družině (hraje Bukůvce v Macháčkových Ženiších, Srpoše v Klicperově Hadriánu z Římsů, Jakuba Vojnara). Svoje výkony hodnotí Průcha velmi střízlivě („Když já jsem narazil na profesionály nebo kritiky, prohrával jsem svou mladistvou neotesaností a možná

i hrubostí, již jsem kryl citlivý vztah k lidem i věcem a překousával stud, který byl mou stálou nemocí“ — str. 63). V lednu r. 1918 musil Průcha narukovat na vojnu. Přes Prahu se dostal do továrny v Krakově. Odsud byl odkomandován do Vídně a pak na italskou frontu k leteckému pluku.

Kapitola V republiky vypravuje o demoralizaci armády, o Průchově návratu domů, ale také o novém povolání do armády, nyní už československé (r. 1919). Zprvu se dostal do Falknova (dnešní Sokolovo), pak na Slovensko — proti Maďarům. Zde se spojil s Machníkem, s Vojtěchem Zákavcem a s komikem Josefem Křepelou. Hráli v Lučenci: čísla z Červené sedmy, z pražského Rokoka, z kabaretu Bum, aktovky. R. 1920 uvedli ve spolupráci se Slovenkami Maryšu bratří Mrštíků. Vojna rozšířila Průchovi obzor, naučila ho poznávat lidi a také hrát divadlo. Když se Průcha konečně vrátil do Plzně, často navštěvoval divadlo — pozoroval způsob práce Jaroslava Vojty, Bedřicha Karena, ba obdivoval se též malému Juliovi Fučíkovi, který zpíval a tančil v operetách. A pak už následovalo rozhodnutí na celý život — věnovat se divadlu profesionálně.

Kus historie kočovných divadelních společností v období mezi dvěma válkami, trudné poměry u nich, podává poměrně rozsáhlá kapitola U Martina (str. 97—141). Průcha ji zahájil mnohostranným portrétem tohoto herce, který se z hrdosti nestal členem Národního divadla a kočoval se svou společností po českých městech. Čtyři léta, která Průcha u Martina pobyl, byla znamenitou školou pohotovosti a paměti. Hereckému umění učil se Průcha diváním na starší kolegy, posloucháním, neustálým zkoušením. Zprvu napodoboval Vydrův způsob hry. O sobě povi Průcha všechno, je krajně upřímný, ať se to týká spolužití s herečkou Valury nebo vlastních hereckých neúspěchů. Kapitolou se mihne několik stručných, ale výstižných portrétů (Vendelín Budil, Růžena Nasková nebo Josef Skřivan, hostující u Martina, starý herec Václav Kotek, Průchův rádece, aj.). Nezapomenutelným zážitkem pro Jaroslava Průchu byla návštěva představení MCHAT r. 1922, kdy uviděl v podání Moskevských Gorkého hru Na dně; tehdy si přivezl fotografii Luky, již mu herec Moskvín podepsal. Emilem Bolkem doporučen, dostal Průcha angažmá na Kladně.

Poměry v kladenském divadle nebyly nejvýběžnější. Divadlo nemělo stálý orchestr ani sbor ani balet. Herci účinkovali v činohře i v operetě. Za sezónu bylo uvedeno 25—30 premiér. Průcha našel na Kladně příležitost uplatnit se v rozmanitých úkolech: hrál Zikmunda v Kolárově hře Žižkova smrt, Pleschkeho v Hauptmannově Haničce, Otce v Pirandellových Šesti postavách, osmadvacetiletý vystoupil ve výměnkáři Dubském z Našich furiantů; ale účinkoval též v operetách. Průcha je dobrý psycholog, umí se do člověka podívat; a tak mu z pera vyšlo několik malých portrétů (sociálně demokratický ředitel divadla Josef Strouhal, milující herec; jeho nástupce Josef Burda; rozpačitý režisér Vladimír Gamza aj.). Mladí herci a zejména režisér Aleš Podhorský, dobrý kreslíř, začali vydávat satirický časopis Šaržovník; napadali v něm mimo jiné krátké křebské lhůty — Burda časopis, který se v divadle půjčoval, zakázal. Herci Průcha, Bolek a Skřivan, režisér Podhorský stáli na politické levici a demonstrovali s dělníky. Průcha se seznamoval se sovětským filmem, literaturou, režíroval dramatické Gladkovova Cementu, na kteréžto představení se přijela podívat Marie Majerová. Leckdy se na Kladně objevil také Jindřich Vodák. Kladenské divadlo inscenovalo současně s Vinohradským divadlem Viriněju od sovětské autorky Sejfullinové. Z kladna dostal se Průcha poprvé k účinkování ve filmu (hrál vojína Kudrnu ve filmu Jménem Jeho Veličenstva). Na konci sezóny 1927—1928 se s Kladnem rozloučil i Podhorský a Skřivan — šli k Východočeskému divadlu, Bolek odešel do Olomouce, Průchu angažoval Jindřich Honzl do Osvobozeného divadla.

V Praze pocítoval Průcha radost, že je členem avantgardní scény. Hrál agenta Vynna v revui Kostky jsou vrženy, kata Viktora ve hře Ribémont-Dessaignese, markýze Araela ve Skafandru, účinkoval v Marinettiho Vězních a v Romainsově Jiskře. Ale s prostředím Osvobozeného divadla se Průcha plně nesžil, nelíbilo se mu seriálové divadlo. Dobře zaznamenal Průcha napětí, které vládlo mezi Honzlem a oběma mladými řediteli divadla. Přínosný je Průchův postřeh o tom, že Voskovec a Werich dále texty svých her při reprízách dotvořovali, rázně se zbavovali hluchých míst, neustále se učice u cirkusových augustů a kabaretierů. Během jednoho roku nemohli ovšem Průcha do složitých poměrů v Praze a mezi příslušníky avantgardy proniknout (ostatně sám to na str. 183 přiznává). A tak není divu, že se mu do vypravování vloudily některé nesprávnosti (např. O. Lysohorského nebo Václava Pekárka nemůžeme řadit mezi proletářské spisovatele — ostatně činnost obou jmenovaných začala

až v třicátých letech; nepřesně je líčen vztah Julia Fučíka k F. X. Šaldovi — vždyť Fučík byl Šaldovým žákem na filozofické fakultě, str. 182, str. 183).

V Olomouci realizoval Průcha za sezónu 15 rolí (sám považuje za rozhodné pro svoji další cestu farmáře Cabota z O'Neillovy hry, přední postavu v Sonkinově Hlavní výhře a zajatce Richarda ve Frankově dramatu Karel a Anna) a režíroval 5 her. S Brnem byla Průcha ve styku, sledoval tam při návštěvách inscenace J. Honzla a E. F. Buriana. Proto rád přijal angažmá pro příští sezónu v Brně; Hilarovu nabídku do Národního divadla tentokrát odmítl, považuje ji za předčasnou: jako umělec necítil se Průcha ještě hotov.

Kapitola věnovaná brněnskému divadlu vyšla Průchovi zdařile. Vystihl v ní spor konzervativců s pokrokovými lidmi. Znamenitě rekonstruoval a popsal Honzlovu inscenaci Hadriána z Římsů, která ve spolupráci se scénografem Františkem Muzikou a hudebníkem Antonínem Balatkou přinesla režisérovi velký úspěch, byť se tu Honzl inspiroval Vachtangovovou inscenací Princezny Turandot. Pokud jde o Honzla, napsal Průcha doslova: „Byl to poctivec. S jeho názory jsme se vždy neztotožňovali, ale ctili jeho čisté a čestné úmysly. A také jsme se je snažili respektovat a hlavně realizovat“ (str. 200). Průcha zaznamenal pozoruhodný tehdejší Honzlův výrok: „Já nedělám *ismy* — já dělám autory a každému se snažím dát, co mu patří, co vyžaduje“ (str. 200). Průcha nezavíral ovšem v Brně oči též před prací jiných režisérů; z nich především Podhorský zaznamenal úspěch v Dickensově Cvrčku u krbu a v Rolandově Hře o lásce a smrti. Průcha v Brně také režíroval — např. Šrámkovo Létoto (zde se neubrání popisnosti) a Paličovu dceru (v ní ztělesnil Valentu). V Tylovi usiloval o prostotu, na rozdíl od přepsychologizované kreace Vojanovy.

Škoda, že malou kapitolou Do Národního vzpomínky končí. Dovidáme se z ní, že Hilar chtěl Průchu nasadit proti Václavu Vydrovi, s nímž nebyl již v dobré shodě. Průcha měl Vydra „strašit“. Hilar však nevěděl, že Průchovi bylo Vydrovo herectví vzorem.

V Průchově podání je snad nejsympatičtější rysem jeho skromnost, neustálá snaha podívat se na věci okolo sebe i na sebe samého kriticky. Průcha vidí českou společnost i umělce v ní ze správného třídního pohledu. Jeho vypravování v krátkých úderných větách, často uplatňující přímou řeč, má kouzlo a je z něho poznat, že autor byl divadelník. Na konci svého textu Průcha moudře odpovídá na otázku, kdo je hercem své doby: „Cítíš svou dobu — žiješ současným životem, jsi nesen progresivním proudem myšlenek současníků? Odpovídáš na jejich naléhavé otázky? Když ano, pak jsi umělcem své doby“ (str. 208).

Editor Průchových vzpomínek Ludvík Páleníček s přehledem napsal závěrečnou kapitolu knihy pod názvem A život šel dál. Narýsoval v ní Průchovo působení v Národním divadle. Průcha zde zvolna lámal krunýř lhostejnosti okolo sebe. Po pěti letech stanul mezi herci-protagonisty. Jeho nadání tíhlo k tylovské prostotě, jeho herectví bylo založeno na společenské služebnosti. Velkými Průchovými vítězstvími stal se Boris Godunov (1937), za nějž herec dostal státní cenu, Tulák, Osip v Revizorovi, Lenin v Pogodinově hře, Lízal, kterého Průcha neustále zvnitřňoval, a Galén (r. 1958). Dobře vyměřil Páleníček Průchovo umění masky. Poměrně stručně, až nezaslouženě stručně, jsou připomenuty Průchovy filmové role. Snad si též širšího rozboru vyžadovala Průchova režie Tylovy hry Tvrdohlavá žena, plná básnivosti a pravé tylovské jímavosti. Z drobných Páleníčkových lapsů bych připomenul tyto: Maryša nevznikla pod vlivem realismu devadesátých let, ale byla v autorské dílně hotova již r. 1890; dvakrát mluví Páleníček o dramatické postavě — místo o divadelní postavě (str. 233, str. 236). Páleníčkovi k tíži připočteme, že v Průchově textu neopravil některé stylistické poklesky („že je člověk nedosáhne“ — str. 165, „mimo několika teoretiků“ — str. 193) a chyby proti správné interpunkci.

Divadelněhistorická kniha neměla by obsahovat chyby v rejstříku jmen. Upozorníme na některé z nich: A. P. Čechov zemřel r. 1904, nikoli r. 1907; Ema Pechová zemřela r. 1965, nikoli r. 1968; Světlá Svozilová již nežije, zemřela r. 1970; K. H. Hilar se nenarodil r. 1884, ale r. 1885; Maxim Gorkij nezemřel r. 1931, ale r. 1936; Eduard Bass se nenarodil r. 1898, ale 1888.

Průchovy vzpomínky, provázené řadou velmi názorných, vpravdě dokumentárních fotografií, jsou vzrušující četba. Přinesly též nejedno obohacení pro historiografii českého divadla.